

Radovan Ivančević

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest umjetnosti

Gropellijev model Dubrovnika (1715.)

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 8. 12. 1999.

Sažetak

Autor interpretira dosad neobjavljeni kameni model Dubrovnika u ruci zaštitnika grada Sv. Vlaha, skulpture postavljene vrh zabata njemu posvećene crkve (M. Gropelli, 1715.). Nakon analize svake pojedine građevine zaključuje da su realistički prikazane zidine i kule u luci i niz građevina iza njih, ali i stanje cijelog grada pedesetak

godina nakon potresa 1667., kada su već bile izgrađene nova barokna katedrala (1713.) i crkva Sv. Vlaha (1715.), a nisu još bili podignuti isusovačka crkva i kolegij (1735.). Posebno je važan prikaz utvrđenog ovalnog Kaštela, nasuprot kuli Minčeti, koji je kasnije porušen.

Iako je mnogo pisano o pojedinim kipovima Sv. Vlaha, zaštitnika Dubrovnika, i o modelima grada, većinom simboličkog karaktera, što ih Sv. Vlaho po tradicijskoj ikonografiji drži u ruci, dosad je ostao neobjavljen najveći kameni reljefni model grada Dubrovnika, na kojem je prvi put prikazan grad pet desetljeća nakon obnove od potresa 1667. godine. Tijekom obnove bila je, na mjestu srušene gotičke crkve, izgrađena nova barokna crkva Sv. Vlaha (mletački arhitekt i kipar Marino Gropelli, 1706.–1715.). Na vrhu njezina segmentnog zabata nalazi se kip sveca–zaštitnika, koji ne trijumfira samo na pročelju nego i nad cijelom Placom, odnosno Stradunom.

Još kao student uočio sam da veliki reljef grada Dubrovnika što ga u ruci drži zaštitnik grada vrh pročelja svoje crkve nije simbolički, nego realistički prikaz, barem u onih nekoliko pojedinosti što su se dalekozorom mogle vidjeti na toliko velikoj udaljenosti odozdo, s prozora Divone i lože satnoga tornja. Godinama sam povremeno naručivao snimke teleobjektivom, ali sve je bilo nedostavno jasno i cjelovito dok nisu bile postavljene skele za restauraciju skulptura, s kojih se moglo fotografirati iz blizine.¹

U gotičko-renesansnom razdoblju početkom XV. stoljeća istočni dio Place kiparski je akcentuirao visoki reljef Orlanda na stubu, rad Bonina iz Milana (1419.), krajem istoga stoljeća zapadnim dijelom dubrovačke ulice-trga dominira reljefna grupa *Pietà* braće Petrović (1499.) u luneti portala Male braće, dok je zaštitnika grada na Placi zastupao neveliki kip Sv. Vlaha u klasično-renesansnoj niši posred drugoga kata Divone ili Sponze Paskoja Miličevića (1517.–523.).²

Barokni je Dubrovnik svoju obnovu početkom XVIII. stoljeća trijumfalno obilježio likom Sv. Vlaha, koji kao trodimenzionalna skulptura, potpuno slobodna u prostoru, u dobro

smišljenoj ikonografskoj topografiji, stvarno bdije i lebdi nad najživljim društvenim žarištem zbiljskoga grada – gdje se sastaje njegova »građanska« os Place (istok–zapad), trgovine, obrta, privatnih susreta s njegovom javnom društvenom osovinom (sjever–jug) profane i sakralne vlasti, od Divone, kovnice novca, Vijećnice i Kneževa dvora do Katedrale. Svetac upućuje blagoslov stvarnom Gradu desnom rukom, a simbolički ga štiti i privija uza se model grada u lijevoj.

Na kamenom reljefu Dubrovnik je prikazan u pogledu s istoka u osi gradske luke, slično kao na renesansnoj slici Nikole Božidarevića u dominikanaca.³ Na najpoznatijim baroknim slikama, međutim, poput one u muzeju dubrovačkog Franjevačkog samostana (1648.–1658.) ili one G. B. Fabrija (1736.), Dubrovnik je prikazan s juga, od Lokruma, sa zidinama prema moru u prednjem planu.⁴

Na modelu grada⁵ što ga lijevom podlakticom podržava Sv. Vlaho vrh zabata svoje crkve na Placi, Dubrovnik je prikazan iz ptičje perspektive, s pomno raščlanjenim pročeljem prema luci, zidinama i kulama u prednjem planu, kao i zgradama u jugoistočnom dijelu grada, dok je stražnji, zapadni dio grada prikazan sumarno.⁶

– Pred lukom je poprečno samostojeći lukobran, *Kaše* (1485.), s osam stupova za vezanje brodova (drugi lijevo je otkinut) /A/.

– Lijevo je *kula Sv. Ivana* (1557.),⁷ prikazana kao valjkasta (iako je samo pola valjka) s naznačenim stožastim proširenjem podnožja obrubljenim oblim vijencem, koji se proteže i na iduća dva stepenasta istaka zidina prema jugu i jedne kule (možda bastion Sv. Margarite, 1570. u skraćenoj perspektivi?). Na kuli Sv. Ivana naznačene su niše i otvori za topove (pet), odmah iznad vijenca, a krunište iznad gornjega vijenca izvana (prema moru) znatno je niže ili otučeno./B/

M. Gropelli, Kip Sv. Vlaha (1715.) vrh zabata glavnog pročelja crkve Sv. Vlaha u Dubrovniku, prije restauracije (foto: J. Hančević)
M. Gropelli, statue of St. Blaise (1715) gable top on the main facade of the church of St. Blaise in Dubrovnik, before the restoration (photo: J. Hančević)

Kip Sv. Vlaha, nakon restauracije (foto: M. Vetma)
Statue of St. Blaise, after the restoration (photo: M. Vetma)

– Na kulu se u luci nastavlja zid od Pustijerne i pod pravim kutom zidine s gradskim vratima obloga luka – *Nova vrata od Ponte* (1476.). /C/

– Uz njih je desno loža na stupovima, sa trostrešnim krovom, *Luža na Ponti* (spominje se 1502.). /D/

– Uz gradske zidine proteže se zidana obala, koja pred ložom prelazi okomito u kratki *mol* s trokutnim vrhom. /E/

– Slijedi pod pravim kutom istaknuti dio zida što u lijevom uglu inkorporira staru *Kaznenu kulu* (XIV. st.)/F/, a u kojemu se u desno otvaraju četiri polukružne arkade *Velikog arsenala* za brodove (spominje se 1272.)./G/

– Na desnom uglu Arsenala uzdiže se prizmatična *kula Ribarnice* s četverostrešnim krovom (spominje se 1439.; porušena 1853.). /H/ Ispred nje se nazire, iako jako oštećen, drugi *mol* istoga oblika.⁸

– Stara gradska *Vrata Ribarnice* (1387.), što su nekoć jedina vodila u luku, dosljedno su prikazana s užim gotičkim proporcijama – za razliku od oblolučnih renesansnih *Vrata* od

Ponte – a čini se i šiljatučna, iako su konture s vremenom omekšale. /I/

– Uz *Vrata Ribarnice* nalazila se *Ribarnica*, što se spominje od 1391., a porušena je u XIX. stoljeću. Na modelu je prikazana desno od vrata niska prigradnja s trostrešnim krovom, otvorena prema moru, što bi morao biti *Mali arsenal* (utemeljen 1409., nestao također u XIX. stoljeću).⁹ /J/

– Nad *Malim arsenalom*, desno, diže se prizmatična *kula Sv. Luke* (spominje se 1345.) s niskom valjkastom *toretom* (1467.). /K/

– Slijedi pod pravim kutom potez zida do kule i polukružno završenih vrata, *Vanjska vrata od Ploča* (1463.), što su štitila ulaz na vanjski most. /L/ U produžetku se nalazio unutarnji most pred *Vratima od Ploča* (građenima početkom XIV. stoljeća).

– Pročelna strana reljefa grada, prema luci, odnosno istoku, završava desno velikim kockastim blokom samostalne tvrđave *Revelin* (1539.). /M/

Reljef Dubrovnika u ruci Sv. Vlaha, prije restauracije (foto: M. Vetma, 1999.)

Relief of Dubrovnik in the hand of St. Blaise, before the restoration (photo: M. Vetma, 1999)

U drugom planu modela nižu se reljefno prikazane građevine, slijeva nadesno:

– Iznad, odnosno iza kule Sv. Ivana prikazane su dvije *grupacije kuća* na *Pustijerni*, jedna nad drugom.¹⁰ Prednje su poput niza od pet-šest građevina, a stražnja je veća građevina s dva krila pod pravim kutom. /1/

– Nad gradskim zidom između kule Sv. Ivana i Novih gradskih vrata od Ponte visoko se izdiže netom izgrađena barokna *Katedrala* (1713). Njezino glavno (istočno) pročelje raščlanjeno s četiri pilastra ina velik pravokutni prozor u gornjem dijelu i okulus sred trokutna zabata. Nad dvoslivnim krovom visok je valjkasti tambur s tri prozora i kupola s lanternom, podvučena dvostrukim vijencem, a pod kupolom desno se proteže sjeverno krilo transepta. Između povišenog srednjeg broda i transepta, naznačeni su niži bočni brodovi. /2/

– Iznad (iza) lože, Kaznene kule i Arsenala proteže se *Knežev dvor* (pregrađen 1464.). Južno krilo sa zabatom prema luci ima jedan veći otvor, naznačeno je zapadno krilo i zid prema luci, što zajedno s višom zgradom *Vijećnice* desno, s četverostrešnim krovom (obnovljena 1489.), zatvaraju kvadratični atrij. /3/

– Desno od *Vijećnice* je *crkva Sv. Vlaha* (1715.) s naznačenim križnim volumenom. Na istočnom pročelju prema luci, naznačen je velik polukružni prozor, luneta (kao što je u zbilji), te trostrešno krovništvo, a nad križištem se diže okrugli tambur s tri prozora i kupola s prenaplašenom kuglom na vrhu; desno je povišeni zabat glavnog pročelja.¹¹ /4/

– Iza *Vrata Ribarnice* u luci diže se *Satni toranj* (1445.) – najviši i najuočljiviji u reljefnoj panorami grada – s jedno-

Reljef Dubrovnika, prije restauracije (foto: J. Hančević)

Relief of Dubrovnik, before the restoration (photo: J. Hančević)

lučnim otvorom za zvono i za *Zelenke*, optočenim odozdo i odozgo vijencem, s oktogonlnim tamburom (bez otvora) i kupolicom na vrhu. /5/

– Neposredno uz njega desno prikazan je kao mnogo niži (iako nije) *zvonik Dominikanske crkve* (iako bi se morao nalaziti na znatnu odstojanju). Vidi se gornji dio zvonika s biforom za zvona, oktogonalni tambur s otvorima i zaobljena kupolica. /6/

– Prema sjeveru nastavlja se (više sprijeda, u ravnini sa *Satnim tornjem*) *Dominikanski samostan* (obnovljen u XV. stoljeću), s nizom prozora na južnom krilu, iza kojeg je usječena kvadratična rupa klaustra (1469.). /7/

– U trećem nizu iza *Katedrale* i *Kneževa dvora* su tri kuće, a visoka zgrada nad njima s četverostrešnim krovom možda je *žitnica Rupe*. /8/

– Zatim se niže grupacija malih kuća i razinjerno visok ovalni, odnosno poligonalno lomljeni volumen utvrđenog *Kaštela* s nekoliko krovova iznutra. U lijevom se dijelu ističu tri veće zgrade prislonjene uza zid prema moru, a u stražnjem, prislonjene na zapadni zid *Kaštela*, četiri manje zgrade okrenute zabatima prema unutrašnjosti ograđenog prostora. Najveća građevina u prednjem dijelu, iako čini se oštećena u gornjoj, krovnoj zoni, mogla bi po lokaciji biti crkva Sv. Marije, podignuta u XII. stoljeću uz najstariju crkvu Sv. Sergija i Bakha iz VI. stoljeća,¹² ucrтана na rekonstrukciji Ž. Pekovića.¹³ Možda je s vremenom oštećen reljef, a možda je vjerno prikazano stanje crkve oštećene u potresu? Na desnoj strani, nad sjevernim zidom *Kaštela* uzdiže se građevina s nizom otvora (ukoliko nije nadvišeno krunište kule?). /9/

– Na *Kaštel* se desno nadovezuju *zapadne gradske zidine*, gledane iznutra, stepenasto (peterostruko) usječene. Sugerir-

Reljef Dubrovnika, pogled odozdo, prije restauracije (foto: J. Hančević)
Relief of Dubrovnik, view from below, before the restoration (photo: J. Hančević)

raju niz kvadratičnih kula, a na desnom se kraju vežu na Minčetu. /10/

– *Minčeta* je prikazana svojim širim donjim valjkastim dijelom i užim gornjim s istaknutim kruništem na konzolama. U donji valjak usječeno je prema gradu stubište, a u gornjem je usjek s lučno završenim otvorom (nešto kraćim od zbiljskog). U gornjem dijelu donjega valjka, što je obrubljen vijencem, uklesana su tri duboke niše za topove. /11/

– Između stepenasto prikazanih zapadnih gradskih zidina (prema Pilama, 10) i Dominikanskog samostana na istoku (7) nanizani su na *Prijeku* u plitkom reljefu krovovi kuća, odijeljeni ulicama što vode slijeva nadesno (tj. s juga na sjever, od *Prijeka* prema sjevernim zidinama) u osam shematski naznačenih nizova uličnih blokova i još nekoliko neodređenih na zapadnom kraju (u zbilji ima 13 blokova). Na njihovu kraju nije istaknut samostanski kompleks franjevac, pa ni zvonik crkve.¹⁴ /12/

– Desna (sjeverna) strana modela Dubrovnika grubo je otklesana (poput kamene litice), a samo gornji glatki završni dio sugerira gradske zidine na kojima je markirana jedna priznatična kula, iako ih u zbilji na sjevernoj strani ima četiri.

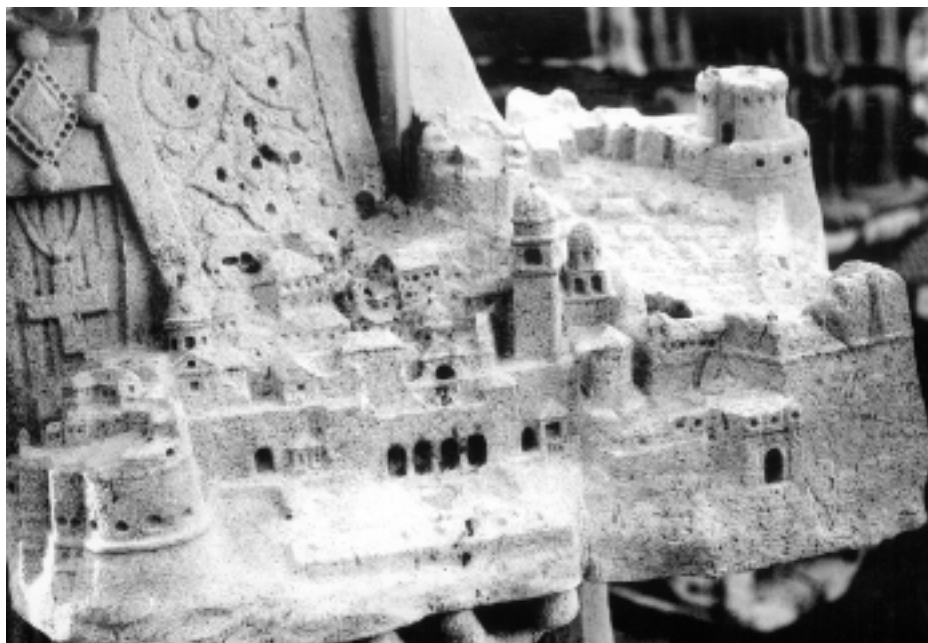
Zaključak

U cjelini se može reći da je reljef rađen na temelju promatranja grada i da vjerno prikazuje konfiguraciju Dubrovnika,

posebno istočni dio zidina i kula prema luci, kao i prvi niz građevina iza njih.¹⁵ Ostali dijelovi grada, prema zapadu, oblikovani su sunarno, ali također s poznavanjem i poštivanjem karaktera urbane kompozicije. Ukoliko je reljef Dubrovnika osobni rad Marina Gropellija, kipara i arhitekta, to bi opravdalo uvjerljivu prostorno-volumensku kompoziciju grada.¹⁶

U odnosu prikazanih i do danas sačuvanih građevina ističe se svakako prikaz Kaštela, što je u međuvremenu srušen. Reljefni prikaz grada dočarava nam nekadašnju ulogu Kaštela utvrđenog visokim zidinama u urbanoj kompoziciji Dubrovnika – u »slici grada« – jer je u jugozapadnom dijelu grada, vrh nekadašnjeg otočića Lave, bio poput snažne volumenske protuteže Minčeti na sjeveru. Nakon što je porušen, ostala je uspomena u imenu predjela, ulice »od Kaštela« i »Vrata Kaštela«.¹⁷ Bilo je pokušaja da se, na temelju nezaobilaznih prvih indicija i sumarnih naznaka L. Beritića,¹⁸ rekonstruira obujam i izgled utvrđenog Kaštela od kojega počinje urbani razvoj grada,¹⁹ ali ovo je, koliko je meni poznato, prvi povijesni prikaz tog najstarijeg građevnog sklopa Dubrovnika i njegove uloge u »slici grada«.

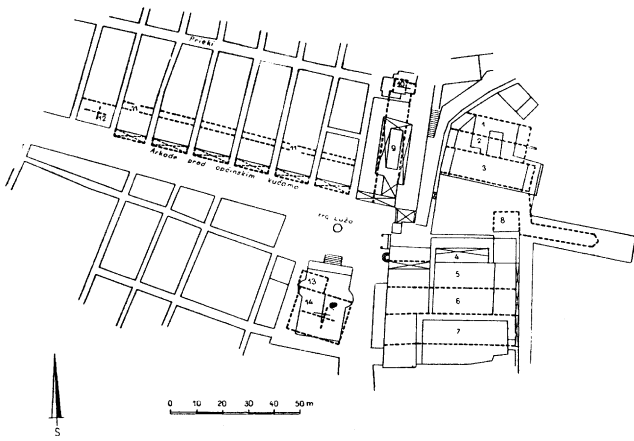
Dvadesetak godina nakon izrade tog reljefnog prikaza Dubrovnika funkciju volumenskog akcenta u južnoime dijela grada, sada jugoistočno, preuzet će monumentalna crkva Sv. Ignacija i hiperdimenzionirani Isusovački kolegij (1735.) i time će biti zaključena slika grada kakva traje, uz manje promjene, do danas.

Reljef Dubrovnika, nakon restauracije (foto: M. Vetma, siječanj 1999.)
Relief of Dubrovnik, after the restoration (January 1999, photo: M. Vetma)

Crtež Dubrovnika prema Gropellijevu reljefu s upisanim oznakama pojedinih građevina (R. Ivančević)
Drawing of Dubrovnik based on Gropelli's relief with notes written for individual buildings (R. Ivančević)

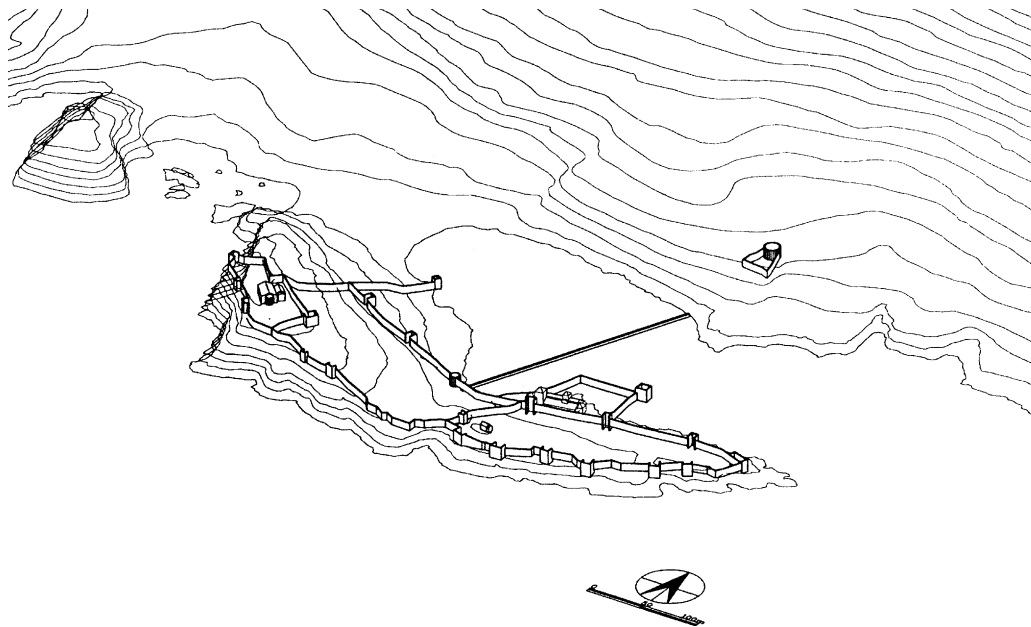

Rekonstrukcija lučkih objekata prema L. Beritiću: 3. Mali arsenal, 4.–7. Veliki arsenal, 8. Kula Ribarnice

Reconstruction of the harbor buildings based on L. Beritić: 3. Small arsenal, 4.-7. Big arsenal, 8. Fishmarket Tower

Plan Dubrovnika s naznakom povijesnih i nestalih građevina (L. Beritić)

Plan of Dubrovnik featuring historical and no longer existent buildings

Perspektivni prikaz prva tri seksterija i katedralnog kaštela, s ucrtanom većom crkvom Sv. Marije (XII. st.) uz manju Sv. Sergija i Bakha (VI. st.) unutar utvrđenog Kaštela na najvišoj koti (polu)otoka Lave (Ž. Peković, 1988./1993.)

Perspective view of the first three sextaries and the cathedral fortalice, with the larger church of St. Mary (12th c.) added next to the smaller one of St. Sergius and Bacchus (6th c.) within the fortified Kaštel on the highest elevation of the island-peninsula of Lave (Ž. Peković, 1988/1993)

Dubrovnik, pogled s jugoistoka (foto: D. Fabijanić)
 Dubrovnik, view from the southeast (photo: D. Fabijanić)

Bilješke

1 Vrijedne fotografije snimljene sa skela poslao mi je ing. arh. Josip Hančević, a potom i ing. arh. Matko Vetma, na čemu im najsrdačnije zahvaljujem, jer bez toga ova davno započeta studija ne bi mogla biti dovršena. Radove na restauraciji skulptura izvodila je u siječnju 1999. g. tvrtka »Građevinar – Quelin« d.d. Dubrovnik (direktor M. Vetma), restauratori Đ. Dražić i O. Mayer (Francuska), nadzor ing. H. Malinar iz Zagreba.

2 O renesansnoj skulpturi Dubrovnika najcjelovitije vidi: **I. Fisković**, *Reljef renesansnog Dubrovnika*, Dubrovnik 1993.

3 Katalog izložbe *Zlatno doba Dubrovnika, XV. i XVI. stoljeće*, Zagreb 1987., str. 28 i 191; **K. Prijatelj**, *Dubrovačko slikarstvo XV. i XVI. stoljeća*, Zagreb 1968.

4 Vidi: **N. Grujić**, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb 1986.

5 Reljef je bio napukao po sredini, što se vidi na ranijim fotografijama, a to je pri restauraciji spojeno. Također je restauracijom uklonjena i tamno zelena boja (bakreni oksid od pastorala Sv. Vlaha) što se bila prelila preko južnog dijela grada na modelu a vidi se na fotografijama prije zahvata.

6 Iako je poznato, nije suvišno ovom prilikom ponoviti neke podatke o realnim mjerama Dubrovnika, jer uvijek iznova iznenađuje kako su male i »skromne« zbiljske dimenzije grada u odnosu na monumentalnost cjeline. Tlocrt Dubrovnika može se upisati u kvadrat, jer mu uzdužna i poprečna os nisu znatnije različite.

7 Svi podaci o zidinama i kulama, kao i ostali podaci o postojećim i nestalim građevinama su prema **L. Beritić**, *Utvrdjena grada Dubrovnika*, Zagreb 1955.; isti, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb 1958.

8 **Beritić** (1955.), ne ucrtava ta dva mola na VIII. karti (1538.–1644.), nego tek na IX. karti (1644.–1808.). Reljef grada pouzdano ih locira prije 1715. godine.

9 **Beritić** (1956., str. 68) ucrtava ga crtkano približno na tom mjestu kao »Mali arsenal 3«.

10 Ovdje bi se otprilike u perspektivi trebao vidjeti monumentalni jezuitski kompleks, ali će crkva Sv. Ignacija biti izgrađena desetak godina kasnije (1725.), a samostan tek 1735. godine.

11 Na njemu se zapravo nalazi kip o kojem govorimo, što naravno nije prikazan.

12 Vidi: **L. Beritić**, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10/1956., str. 19; **Ž. Peković**, n. dj., str. 45.

13 **Ž. Peković**, *Dubrovnik*, str. 95, sl. 71. tlocrta grada »s ucrtanim ranosrednjovjekovnim crkvama«, pod br. 2. Sv. Sergije i Bakh unutar zidina Kaštela. Prostorna dispozicija Kaštela na (polu)otočiću Lavi, s njegovim zidinama, kulama i crkvom Sv. Sergija i Bakha u sredini, vidi se na rekonstrukciji, sl. 85, str. 114, »Perspektivni prikaz zidina prva tri seksterija i katedralnim kaštelom, očište br. 2 (**Ž. Peković** 1988, str. 93)«. Prva su tri seksterija Kaštel, Sv. Petar i Pustijerna.

14 Na fotografiji prije restauracije vidi se u tom dijelu modela grada duži ulomak kamena, koji je od nečega otkrnut, ali je uklonjen prilikom restauracije (da li je mogao biti fragment zvonika, naprslog s vremenom, ili nekog drugog detalja reljefa?).

15 Gotovo da bismo mogli reći u kojem je mjerilu model, jer znamo da fronta grada prema luci, koja je prikazana od vanjskoga ruba kule Sv. Ivana do krajnjega ruba Revelina, iznosi oko 250 metara. Ne znamo, nažalost, točne mjere reljefa.

16 »...na donjem dijelu ulice Domino«. Statut 1272. nazivlje najstariju utvrdnu – podignutu na »zapadnom najvišem dijelu otočića Lave iz razloga što je taj predio bio najprikladniji za obranu« – »zidovi starog grada«. **Beritić**, *Urbanistički...*, str. 10

17 **L. Beritić**, n. dj.

18 **L. Beritić**, n. dj.

19 Vidi: **I. Fisković**, *Tradicije i inovacije u urbanističkom liku starog Dubrovnika*, Dubrovnik, 4/1994., str. 103–123, gdje je na sl. 8 poput ovala označena površina grada koju je obuhvaćao Kaštel, »1. Castellum« (nacrt I. Tenšek), dok je **Ž. Peković**, *Nastanak i razvoj crkve Sv. Vlaha u Dubrovniku*, Dubrovnik, 5/1994., str. 43–78, objavio crtež prostorne kompozicije grada s Kaštelom, na str. 44 i 77, s tri prizmatične kule prema moru i jednom na sjeveroistočnom uglu. Svoju rekonstrukciju ponovio je i doradio u monografiji **Ž. Peković**, *Dubrovnik, nastanak i razvoj srednjovjekovnog grada*, Split 1998. Vidi crteže 40–43, 55–59 i 82–86, te poglavlje *Kaštel*, str. 45–51.

Summary

Radovan Ivančević

Gropelli's Model of Dubrovnik (1715)

The author interprets the yet unpublished stone model of Dubrovnik in the hand of the town's patron St. Blaise. The sculpture tops the gable of the church dedicated to him (M. Gropelli, 1715). After analyzing each individual building, he concludes that the town walls and towers in the harbor and a number of buildings behind them are realistically represented, as well as the condition of the entire town some 50

years after the earthquake of 1667, when the new Baroque cathedral (1713) and the church of St. Blaise (1715) had already been built, but the Jesuitic church and college (1735) had not yet been erected. The representation of the fortified oval Kaštel opposite the Minčeta Tower, which was later town down, is particularly important.